

Współczesna Gospodarka

Contemporary Economy
Electronic Scientific Journal
[Współczesna Gospodarka \(ug.edu.pl\)](http://Współczesna.Gospodarka.ug.edu.pl)

Vol.19 Issue 1/S (2025) 151-169
ISSN2082-677X
DOI [10.26881/wg.2025.1/S.11](https://doi.org/10.26881/wg.2025.1/S.11)

GOSPODARCZE ZRÓŻNICOWANIE EUROPY – KONTEKST HISTORYCZNY

Andrzej Paczoski

Streszczenie

Cel. Kraje europejskie są zróżnicowane gospodarczo, biorąc pod uwagę takie wielkości jak np. poziom PKB per capita i udział w światowym PKB. Poznanie przyczyn zróżnicowań gospodarczych, które wpłynęły na taką sytuację stały się celem pracy. Czynnikiem, który poddano analizie była historia gospodarcza Europy od 1500 roku, ze szczególnym zwróceniem uwagi na okres tzw. rewolucji przemysłowej i podział Europy na dwa wrogie bloki po II wojnie światowej (kapitalistyczny i komunistyczny). Przyjęto hipotezę, że uwarunkowania historyczne (polityczne, społeczne i gospodarcze) wpłynęły na późniejszą pozycję gospodarczą poszczególnych państw.

Metoda. Przegląd i systematyzacja literatury dotyczącej historii gospodarczej Europy. Analiza trendu sytuacji gospodarczej państw europejskich na podstawie PKB per capita i udziału w światowej gospodarce. Analiza krytyczna przyczyn zróżnicowań gospodarczych w Europie na bazie wydarzeń historycznych.

Wyniki. Zmiany społeczne, gospodarcze i polityczne które zaczęły się pod koniec średniowiecza przyczyniły się zróżnicowania rozwoju gospodarczego Europy. Takie uwarunkowania jak: odchodzenie od poddaństwa, feudalizmu, absolutyzmu władzy, pojawienie się samorządów miejskich, swobody gospodarczej, industrializacja (rewolucja przemysłowa z XIX wieku), innowacje technologiczne oraz adaptacja podstaw gospodarki rynkowej przyniosły wyraźny podział na Europę Zachodnią i Wschodnią. Państwa reprezentujące Europę Zachodnią w większości wykorzystały i przyjęły podane czynniki sprzyjające postępowi gospodarczemu. Funkcjonowanie systemu komunistycznego w Europie Środkowo – Wschodniej utrwaliło podział na lepiej rozwinięty Zachód Europy i gorzej rozwinięty Wschód Europy. Wskazana sytuacja dostrzegana są współcześnie (druga dekada XXI wieku).

Słowa kluczowe: PKB per capita, różnice gospodarcze, historia gospodarcza, kraje europejskie.

Klasyfikacja JEL: N13, P51, F00, O47, O52.

Wstęp

Europa pozostaje kontynentem zróżnicowanym gospodarczo. Postawiono hipotezę że o różnicach gospodarczych między krajami mogą decydować czynniki historyczne. Prowadzona w przeszłości polityka gospodarcza (np. zorientowana na system rynkowy), zmiany społeczne (np. odejście od poddaństwa), transformacja struktury gospodarczej (np. poziom uprzemysłowienia, zmniejszenie znaczenia sektora rolnego) mogą tworzyć fundamenty dla przyszłego rozwoju gospodarczego.

Przełom XV i XVI wieku stał się momentem zwrotnym w rozwoju i pozycji gospodarczej Europy. Około 1500 roku Europa była jednym z ważniejszych regionów światowej cywilizacji obok Imperium Osmańskiego, Chin i Północnych Indii (Solarz, 2010 oraz Goody, 2006). Postęp który dokonał się w gospodarce, polityce i obszarze społecznym Europy Zachodniej doprowadził do tzw. rewolucji przemysłowej w XIX wieku. Państwami, które zaczęły kreować zmiany, stając się wzorcami postępu były Wielka Brytania i Niderlandy. Wskazano na uwarunkowania które w tych krajach przyczyniły się do postępu gospodarczego. Dokonujące się zmiany obejmowały przede wszystkim kraje Europy Zachodniej. Natomiast Europa Wschodnia pozostała w poprzednim porządku gospodarczo – społecznym (np. dominacja sektora rolnego, system feudalny, pańszczyźniany). Doszło do podziału Europy na region dobrze rozwinięty związany z częścią zachodnią kontynentu i peryferyjną, podlegającą stagnacji gospodarczej wschodnią częścią kontynentu (umowną granicą między wskazanymi regionami jest rzeka Łaba).

W ramach analizy zróżnicowań gospodarczych Europy odwołano się do PKB per capita oraz udziału Europy w światowym PKB. Przyjęte wskaźniki odniesiono do grupy państw Europy Wschodniej i Zachodniej. Rozpatrując wybrane lata w okresie od 1500 do 2022 roku stwierdzono stałe utrzymywanie dysproporcji gospodarczych pomiędzy analizowanymi częściami Europy – lepsze wyniki gospodarcze uzyskiwały kraje Europy Zachodniej. Jednak państwa Europy Wschodniej stale poprawiają swoją sytuację gospodarczą wobec zachodniej części kontynentu.

1. Zmiany gospodarcze związane z uprzemysłowieniem Europy po 1500 roku

Po odkryciach geograficznych w 1492 roku Europa stała się kontynentem dominującym gospodarczo (Braudel, 1992). W Europie pojawiły zmiany społeczno – gospodarcze oddziałujące na rozwój tego kontynentu.

Pod koniec średniowiecza odchodzono od systemu pańszczyzny i poddaństwa. Wskazana sytuacja dotyczyła Europy Zachodniej i Północnej. Najdłużej wskazany system utrzymywany był w Europie na wschód od Łaby i na północ od rzeki Dunaj. Na obszarach Europy Zachodniej nastąpiły zmiany związane z porządkiem społecznym i sektorem rolnym: powstanie statusu niezależnych chłopów oraz wolnych dzierżawców, wyodrębnienie dużych posiadłości bogatych właścicieli niezwiązanych ze szlacheckim pochodzeniem, możliwość dzierżawy gospodarstw rolnych za połowę plonów (Cameron et al., 2004). Pojawiła się możliwość przenoszenia praw własności dzięki czemu wyodrębniła się grupa posiadaczy chłopskich i wolnych dzierżawców. Ważnym czynnikiem zmian była reorientacja rolnictwa na formę intensywną, poprawiającą wydajność. Regionami w których rozpowszechniło się intensywne rolnictwo były: Flandria, Zachodnia Barbancja, Zelandia, południowa Holandia, Szwajcaria, Nadrenia, niektóre regiony Hiszpanii i Włoch, regiony Francji blisko granicy z Belgią oraz Dania (Roztworowski, 2004).

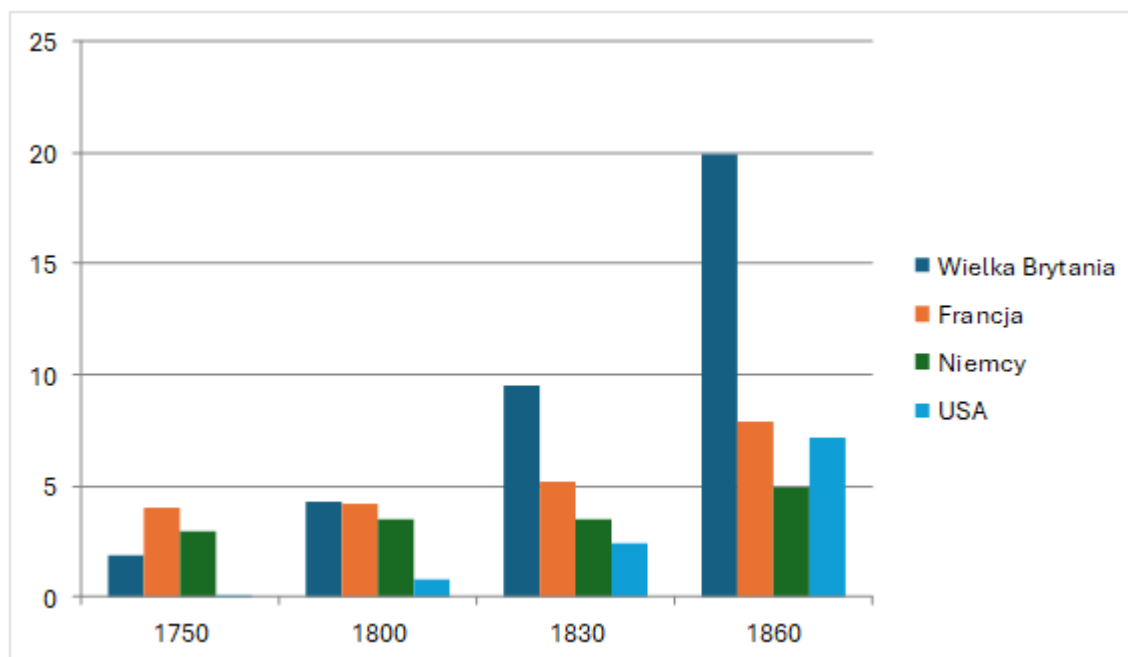
Kolejnym uwarunkowaniem przemian gospodarczych było to że na początku XVIII wieku najbardziej rozwinięte państwa miały relatywnie duży udział przemysłu w gospodarce: Holandia, Anglia (w latach 1700 – 1790 produkcja przemysłowa wzrosła dwukrotnie), Saksonia, Czechy, Śląsk oraz niektóre regiony Francji, Italii oraz Hiszpanii (Roztworowski,

2004 oraz Kindleberger, 1996). Produkcja przemysłowa prowadzona była w miastach. Państwa ze zlokalizowanymi dużymi miastami były najbardziej rozwinięte biorąc pod uwagę bogactwo (poziom dochodów ludności), stan gospodarki, oświatę oraz kulturę. W Europie Zachodniej mieszczenie akumulowali kapitał i byli odpowiedzialni za rozwój gospodarczy oparty na przemyśle i handlu. Do XVIII wieku najwięcej rozwiniętych ośrodków miejskich było w Italii i Niderlandach (Roztworowski, 2004).

Szczególnie ważną branżą dla przemysłu państw europejskich była metalurgia. Regionami, które w XV i XVI wieku specjalizowały się w produkcji żelaza (działające piece hutnicze i sprzęt do wyrobu żelaza) były: Liege i Namur w Południowo – Wschodnich Niderlandach, niektóre regiony Niemiec (np. Saksonia), Północne Włochy oraz Północna Hiszpania. W XVII wieku do wskazanych centrów dołączyły: Anglia, regiony zlokalizowane w Alpach Szwajcarskich i Austriackich oraz Szwecja. Na znaczeniu zaczęło zyskiwać wydobywanie węgla potrzebnego dla powstającego przemysłu (w tym wspomnianej metalurgii). Głównymi centrami eksploatacji złóż węgla stały się Niemcy, Niderlandy oraz Anglia (Roztworowski, 2004).

Jednocześnie rozpoczęła się produkcja wysokogatunkowego papieru i dóbr luksusowych takich jak wyroby szklane, przyrządy optyczne oraz zegary. Tradycyjnym dostawcą tych towarów była Italia. Natomiast w drugiej połowie XVII wieku Niderlandy (Antwerpia i Amsterdam) stały się głównym ośrodkiem drukarstwa w Europie (Roztworowski, 2004).

Na rysunku 1. przedstawiono procentowy udział w światowej produkcji przemysłowej państw najlepiej rozwiniętych gospodarczo, które relatywnie szybko rozpoczęły proces industrializacji i były zaliczane do tzw. państw dużych (pominięto dobrze uprzemysłowioną ale niewielką biorąc pod uwagę obszar i ludność Belgię, wybrano okres 1750 – 1860).

Rysunek 1. Udział wybranych państw w światowej produkcji przemysłowej % (1750 – 1860)

Źródło: P. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek*, Wyd. KiW, Warszawa 1994, s. 154.

Od 1800 roku największym potencjałem przemysłowym dysponowała Wielka Brytania i kolejno: Francja, Niemcy i Stany Zjednoczone. W XIX wieku wzrosło znaczenie Stanów Zjednoczonych, które w 1860 roku stały się trzecią potęgą przemysłową świata ze wzrastającym potencjałem gospodarczym.

Czynnikami wspierającymi rozwój przemysłu przez handel produktami tego sektora była komunikacja związana z koleją oraz transportem morskim (zwiększył się tonaż statków morskich), który dzięki licznym modyfikacjom i wynalazkom poprawił nawigację i technologię budowy statków. Największymi flotami dysponowały: Wielka Brytania, Holandia, Francja i Dania. Uzupełnieniem działania handlu morskiego było funkcjonowanie: portów, stoczní, usług ubezpieczeniowych, kontraktów handlowych. Wraz z wymianą handlową, miasta stawały się ośrodkami międzynarodowych rozliczeń finansowych. Takimi centrami finansowymi były: Amsterdam, Londyn, Paryż, Hamburg, Frankfurt nad Menem i Genua. Kolejnymi centrami finansowymi stały się Berlin i Wiedeń, gdzie w XVIII wieku powstały giełdy (Cywiński, 1961).

2. Znaczenie Europy Zachodniej jako wzorca rozwoju gospodarczego

W ramach rozwoju przemysłu i związanego z tym postępu społeczno - gospodarczego szczególną aktywność wykazały tzw. kraje obszaru Morza Północnego – Wielka Brytania i Niderlandy. Źródłami sukcesów gospodarczych tych państw były: wysoki poziom urbanizacji (Niderlandy) i funkcjonowanie samorządów miejskich, dobrze rozwinięta infrastruktura biznesowa (relatywnie wysokie płace realne, niskie stopy procentowe, wykwalifikowani pracownicy) (Allen, 2001), dostęp do edukacji (ilość funkcjonujących uniwersytetów), wykwalifikowani pracownicy (z umiejętnościami czytania i pisanía), dostęp do książek i czytelnictwo – czynniki związane z formowaniem kapitału ludzkiego, uczestnictwo w handlu zagranicznym obejmujące wykorzystanie dużej w stosunku do innych państw floty morskiej, poprawa produktywności rolnictwa wynikająca z postępu technologicznego w tym sektorze, zwiększenie liczby ludności (Allen, 2000), „nowoczesny” system instytucji politycznych (np. odchodzenie od absolutyzmu władzy króla na rzecz systemu parlamentarnego), ochrona praw własności która była skuteczniejsza w republikańskim porządku parlamentarnym, zmiany religijne (powstanie protestantyzmu podkreślającego rolę pracy i bogactwa w życiu społeczeństwa) (De Pleijt et al., 2016 oraz Acemoglu et al., 2005). Wskazane czynniki miały duży wpływ na dynamikę wzrostu gospodarczego we wskazanych państwach, które wyprzedziły gospodarczo pozostałe obszary Europy.

Niderlandy były szczególnym przykładem rozwoju społeczno – gospodarczego w Europie. Flandria, część Niderlandów stała się jednym z najlepiej rozwiniętych gospodarczo regionów Europy. Mieszkańcy tego regionu posiadali duże swobody obywatelskie, jednocześnie ustalone i respektowane były prawa własności. Od XV wieku w tym regionie działało najbardziej produktywne rolnictwo w Europie. Konkurencyjna pozycja rolnictwa holenderskiego była wynikiem: dużego stopnia modernizacji i specjalizacji produkcji, dobrze prosperującego handlu, czemu towarzyszyło wzrastające zapotrzebowanie na produkty spożywcze dynamicznie rozwijających się miast (Israel, 1995).

Na obszarze Niderlandów w XVI wieku pojawiły się innowacje w produkcji tkanin (krosno obrotowe, energia mechaniczna do napędzenia maszyn tkackich, zastosowanie nowszych i tańszych materiałów) co stało się początkiem uprzemysławiania Zachodniej Europy. Ponadto, rozwinęło się również wsparte nowymi technologiami budownictwo okrętów (Cameron et al., 2004).

Istotne znaczenie gospodarcze dla tego kraju miały porty - Brugia (XV wiek), Amsterdam i Antwerpia - stając się najważniejszym portem przeładunkowym Europy (de Vries et al., 1997). W XVI wieku Niderlandy były najbardziej zurbanizowanym krajem (około trzystu miast) (Wójcik, 2004). Coraz zamożniejsi byli mieszkańcy miast oraz chłopí, dysponujący wolnością i swobodą co kreowało stricte kapitalistyczną działalność gospodarczą. Duża akumulacja kapitału spowodowała, że Holendrzy stawali się bankierami i rentierami, finansującymi inwestycje oraz potrzeby pożyczkowe innych państw. Kapitał holenderski obecny był niemal we wszystkich państwach europejskich i koloniach. Holandia przekształciła się w ośrodek

międzynarodowego pośrednictwa finansowego (Roztworowski, 2004). Zjednoczone Niderlandy, które były najbardziej rozwiniętymi terenami końca średniowiecza i początku oświecenia zarządzane były przez bogatych kupców. Prowadzona polityka gospodarcza bazowała na podstawach wolnego rynku, swobodnej konkurencji i otwartości na handel międzynarodowy. Taka polityka gospodarcza była wyjątkowa w skali europejskiej, ponieważ inne kraje stosowały zasady polityki protekcyjno – merkantylistycznej¹.

W XVI wieku kolejnym krajem który rozpoczął dynamiczny rozwój gospodarczy była Anglia. Kraj ten włączył się w procesy kolonialne, skutecznie rywalizując z Hiszpanią i Portugalią. Wyspiarskie położenie sprzyjało rozbudowie floty morskiej dla potrzeb militarnych i handlowych. W gospodarce kraju dynamicznie rozwinął się przemysł - doskonałe były technologie hutnicze, wydobywcze, produkcja maszyn i handel międzynarodowy (Ciepielewski et al., 1987 oraz Nef, 1934). W kraju zaczęły kształtować się przychylne warunki dla funkcjonowania gospodarki rynkowej związane z następującymi czynnikami: upadek wielu możnowładców, wzrost znaczenia niezbyt zamożnej arystokracji (ziemiaństwa) oraz średniozamożnego mieszczaństwa, zwiększony dostęp do handlu ziemią (spowodowany przez upadek bogatych rodów oraz rozwiązanie klasztorów przed wystąpieniem kraju z kościoła rzymskokatolickiego), rozwój rolnictwa opartego na zasadach rynkowych (Coleman, 1977).

W Wielkiej Brytanii rozpoczęła się tzw. „rewolucja przemysłowa”. Sukcesywnie „zamierał” system feudalny i pojawiły się podstawy ustroju kapitalistycznego. Ludność wiejska przestała być przywiązana do ziemi i właściciela ziemskiego – możliwość przemieszczania się do miast i podejmowania tam pracy w przemyśle i usługach. Jednocześnie przestał działać system cechowy i zaczęły funkcjonować manufaktury.

Kolejnym etapem stało się przejście od prowadzenia działalności gospodarczej w manufakturach (mniejsze zakłady produkcyjne) do dużej skali produkcji w fabrykach, dzięki akumulacji kapitału. Źródłem akumulacji kapitału były dochody pochodzące z handlu zagranicznego kupców, działalności gospodarczej w koloniach oraz wydajnej produkcji rolnej (proces ogradzania pól i koncentracji ziemi rolnej) (Ciepielewski et. al., 1987). Bezpośrednim efektem akumulacji kapitału była duża skala industrializacji, przy jednoczesnym zwiększeniu wydajności produkcji w rolnictwie wraz z mniejszym zatrudnieniem w tym sektorze². Wysoki stopień uprzemysłowienia Wysp Brytyjskich (w stosunku do innych państw europejskich) następował dzięki manufakturom produkującym tekstylia bawełniane, hutom i kopalniom. W produkcji często wykorzystywano wynalazki usprawniające działalność gospodarczą (m. in. maszyna parowa, mechaniczne przędzarki, zastosowanie koksu do walcowania w hutnictwie) (Ciepielewski et. al., 1987). Ich wprowadzenie obniżyło koszty produkcji i ceny wyrobów, powodując zwiększony popyt i poprawę konkurencyjności brytyjskiej gospodarki na rynkach zagranicznych. Postęp w przemyśle wspierały banki (Trevelyan, 1965).

Dokonania Wielkiej Brytanii zaczęto kopiować w innych krajach (przede wszystkim w Europie Zachodniej).

Akumulacja kapitału w Europie Zachodniej wpłynęła na zwiększenie inwestycji, konsumpcji i oszczędzania. Państwa w których odchodzono i marginalizowano system przywilejów, monopoli, regaliów i taryf, gospodarka orientowana była na system wolnorynkowy pozytywnie wpływając na rozwój ekonomiczny i pozycję gospodarczą danego kraju (Broadberry et al., 2015).

Spółeczeństwa uzyskały podmiotowość, w niektórych krajach wprowadzono ustrój republikański oraz porządek parlamentarny w sprawowaniu władzy. Obywatele mieli coraz większy wpływ na sprawujących władzę poprzez instytucje przedstawicielskie oraz samorządy

¹ Tworzenie gospodarki przez państwo, które dąży do bogacenia się narodu i wspiera rozwój gospodarczy poprzez kontrolę, nacjonalizm gospodarczy, samowystarczalność i protekcję.

² Pod koniec XVII w. odsetek ten wyniósł 60%, na początku XIX w. było 36%, w połowie XIX wieku 22% a na początku XX wieku było to około 10%.

lokalne. Powstały ważne regulacje prawne takie jak konstytucja, prawo cywilne i handlowe. Poprawiło się wykształcenie ludności dzięki lepszemu dostępowi do edukacji (Kaliński, 2004).

Istotnym podłożem zmian cywilizacyjnych był liberalizm odnoszący się do życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Liberalizm w obszarze gospodarczym odwoływał się do: nieprzeszkadzania przez władze podmiotom prowadzącym działalność zarobkową (likwidacja monopolu cechowych limitujących dostęp do wykonywania określonego zawodu oraz eliminacja przysługujących cechom przywilejów), postawienia na swobodę działania (np. w handlu wewnętrznym i międzynarodowym nastąpiła eliminacja celi), ochrony i gwarancji praw własności, likwidacja monopolu i ograniczeń regulacyjnych (Polityka gospodarcza, 2004).

3. Zróżnicowania dochodowe w Europie

W okresie przedindustrialnym Europy (1300-1800), dostrzeżono niewielką rozbieżność (dywergencję) we wzroście gospodarczym. Różnice w sytuacji dochodowej mieszkańców Europy były niewielkie i nie podlegały dużym zmianom. Pomiędzy 1450/1500 rokiem do 1800 roku różnice gospodarcze obejmujące majątek i dochody miały tendencję wzrostową na całym kontynencie europejskim (Kuznets, 1955). Po 1800 roku wzrost zróżnicowań gospodarczych (w tym dochodowych ludności) stał się efektem długookresowego wzrostu gospodarczego w Europie i na Świecie.

W omawianym okresie różnice gospodarcze związane z dochodami ludności były wynikiem koncentracji bogactwa generowanego przez zwiększenia skali i poprawy wydajności produkcji rolnej (dominujący sektor gospodarczy) w zachodnich regionach Europy (Ryckbosch, 2016). Kolejnym uwarunkowaniem stało się wyodrębnienie instytucji władzy zapewniających ochronę działalności biznesowej i prawa własności, co sprzyjało akumulacji kapitału (Alfani, 2021 oraz Boix, 2010). Część społeczeństwa wykorzystując wskazane możliwości bogaciła się przyczyniając się do powstania dysproporcji dochodowych społeczeństwa.

Krótko przed i w czasie rewolucji przemysłowej różnice gospodarcze w Europie wynikały z procesów urbanizacji, zmian technologicznych, sytuacji demograficznej, koncentracji kapitału fizycznego związanego z industrializacją. Doprowadzało to do dysproporcji w poziomie bogactwa i warunkach życia pomiędzy państwami i regionami w poszczególnych krajach (Ryckbosch, 2015).

Czynnikami które redukowały nierówności dochodowe i majątkowe były wojny, rewolucje bądź takie wydarzenia jak epidemie. W XX wieku istotną rolę w redukowaniu nierówności odgrywały instytucje publiczne i organizacje społeczne. Przedsięwzięcia związane z redystrybucją dochodów przyczyniały się do redukcji nierówności społecznych. Wymienione przykłady mogły mieć wpływ na tendencje dotyczące zróżnicowań dochodowych i tempa wzrostu gospodarczego, potencjalnie odwracając trend koncentracji dochodów i majątku (Ryckbosch, 2015).

Badania dotyczące nierówności dochodowych w latach 1820 - 2020 wskazały na różne natężenie tego zjawiska. Globalny wzrost nierówności dochodowych powodowanych przez różne tempo rozwoju gospodarczego nastąpił między 1820 i 1910 rokiem. Dotyczyło to nie tylko nierówności między krajami ale również wzrostu nierówności dochodowych (gospodarczych) wewnątrz państw. Szczególnym czynnikiem była dominacja gospodarcza państw zachodnioeuropejskich związana z ich ekspansją kolonialną.

W Europie Zachodniej dynamiczny wzrost gospodarczy i zmniejszenie dysproporcji dochodowych zaobserwowano w latach 1950 – 1970 (Atkinson, 2011). Pomiędzy 1910 i 1980 rokiem zróżnicowania wewnątrz państw zmniejszyły się, natomiast pomiędzy krajami uległy powiększeniu. Natomiast między 1980 – 2020 rokiem różnice dochodowe wewnątrz państw zaczęły wzrastać, przy obniżeniu tego zjawiska pomiędzy krajami (Chancel et al., 2021).

4. Europa Zachodnia w wybranych okresach XX wieku

Przed wybuchem II wojny światowej Europa była kontynentem o zróżnicowanym tempie rozwoju czego odzwierciedleniem był uzyskiwany dochód narodowy na mieszkańca. Biorąc pod uwagę PKB per capita w 1938 roku w dolarach amerykańskich (z 1960 roku), ustalono trzy grupy państw według stopnia ich zamożności. Wykorzystując wartości PKB per capita, określono trzy przedziały dochodowe dla wyznaczenia pozycji zamożności państw europejskich w przededniu II wojny światowej (Bairoch, faktopedia.pl oraz HW5.PL):

- kraje najbogatsze (od 900 do przeszło 1000 USD): Norwegia (1298 USD), Szwajcaria, Niemcy, Wielka Brytania, Szwecja, Luksemburg, Dania, Belgia, Francja, Holandia i Finlandia (913 USD);
- kraje o średnim poziomie dochodu na mieszkańca (od 500 do 600 USD): Irlandia (649), Austria, Grecja, Włochy, Czechosłowacja i kraje bałtyckie – Litwa, Łotwa i Estonia (około 500 USD);
- kraje o niskim poziomie dochodu (poniżej 500 USD): Węgry (451 USD), Bułgaria, Polska, Portugalia, Rumunia, Jugosławia, Albania i Hiszpania (337 USD)³.

Według powyższych danych, na rysunku 2. zaznaczono państwa najbogatsze (relatywnie wysoki poziom dochodu na mieszkańca) oraz o średnim i niskim poziomie dochodu na mieszkańca w Europie (stan na 1.01.1938). Państwa Europy Zachodniej (poza Hiszpanią, Portugalią, Irlandią, Włochami i Austrią) dysponowały najwyższymi wielkościami PKB per capita.

³ W nawiasach podano wartości skrajne – największa i najmniejsza wartość PKB per capita dla państw będących w każdej grupie.

Rysunek 2. PKB na mieszkańca w 1938 roku w państwach europejskich (USD z 1960 roku)*

Źródło: opracowanie własne, wykonane przez Giuseppe T. Cirella na podstawie open source transparency mapping with Paint.net Version 4.2.16

* Kolor jasnozielony – kraje z wysokim PKB per capita, kolor żółty – kraje z relatywnie średnim poziomem PKB per capita, kolor ciemnozielony – kraje z niskim PKB per capita

Po II wojnie światowej prawie cała Europa, poza nielicznymi neutralnymi krajami (Szwajcaria, Szwecja, Hiszpania i Portugalia), które nie doświadczyły strat ludzkich i majątkowych otrzymała wsparcie z amerykańskiego programu UNRRA oraz planu Marshalla (European Recovery Plan - ERP). Celem programu pomocowego było zdynamizowanie odbudowy Europy po wojnie wraz z podniesieniem stopy życiowej. Działania pomocowe realizowano w latach 1948 – 1952. W tym okresie Stany Zjednoczone przeznaczyły około 17 mld dolarów kredytów, które zostały umorzone. Od końca wojny do 1953 roku USA przyznały Europie Zachodniej 15,7 mld dolarów pomocy gospodarczej oraz 7,7 mld dolarów pomocy militarnej (Morawski, 2007 oraz Morawetz, 1978). Głównymi adresatami pomocy i inwestycji były: Niemcy, Francja i Włochy.

W 1950 roku większość państw zachodnioeuropejskich osiągnęła wielkość produkcji przemysłowej sprzed wojny. Natomiast przedwojenny poziom produkcji rolnej uzyskały w latach 1950 – 1951 (Kaliński, 2004).

W tabeli 1. przedstawiono wskaźniki wielkości dochodu na mieszkańca i średnioroczną dynamikę wzrostu dochodu w okresie 1950 – 1975 w wybranych państwach Europy Zachodniej.

Tabela 1. Wielkość i dynamika dochodu na mieszkańca w Europie Zachodniej w okresie 1950 – 1975 (USD międzynarodowe: Geary – Khamis, w cenach stałych w odniesieniu do 1990)

Państwo	PKB per capita (w USD)		Średnioroczne tempo wzrostu dochodu w okresie 1950 – 1975 (%)
	1950	1975	
Austria	7641	10551	5,0
Belgia	13048	13551	3,0
Dania	16834	15465	3,0
Finlandia	9165	11384	4,0
Francja	11194	12861	4,0
Grecja	3015	5279	5,0
Hiszpania	3850	6569	5,0
Holandia	12539	12494	3,0
Norwegia	14626	14620	3,0
Niemcy Zachodnie	10874	14771	4,0
Szwajcaria	21357	17980	3,0
Szwecja	18667	17596	3,0
Wielka Brytania	11194	8581	2,0
Włochy	5071	6569	4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Morawetz, 1978, s. 79 – 80).

We wszystkich państwach uprzemysłowionych (kapitalistycznych)⁴ średnioroczne tempo wzrostu dochodu wyniosło około 3,6% w okresie 1950 – 1975 (Morawetz, 1978). W analizowanym okresie nastąpił również wzrost dochodów na mieszkańca. Jednym z elementów dynamicznego wzrostu dochodów była duża aktywność zawodowa mieszkańców państw europejskich i ich zwiększająca się wydajność. Czynniki podtrzymującymi wzrost gospodarczy w tym regionie były rosnące oszczędności i inwestycje oraz wysoka konsumpcja. W podanym okresie, w państwach Europy Zachodniej sektor publiczny wytwarzał od jednej czwartej do jednej trzeciej dochodu narodowego (Maddison, 1964). Procesowi temu towarzyszyły napięcia inflacyjne, które nie zagroziły gospodarce i były pod kontrolą władz monetarnych. Duża część inwestycji przeznaczana była na innowacje procesu produkcyjnego, które stały się jednym z czynników tzw. „cudu gospodarczego” obserwowanego w omawianym okresie w państwach Europy Zachodniej.

5. Państwa Europy Środkowo – Wschodniej w drugiej połowie XX wieku

Dzięki swojej pozycji (sile militarnej) ZSRR podporządkował część państw Europy Środkowo – Wschodniej, które znalazły się w strefie działań Armii Sowieckiej. Były to następujące pań-

⁴ Dotyczyło to państw należących do OEEC oraz USA, Kanady i Japonii.

stwa: Albania, Bułgaria, Czechosłowacja, Estonia, Jugosławia⁵, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Węgry.

Doszło to do podziału Europy (Świata) na dwa przeciwstawne obozy: kapitalistyczny (Europa Zachodnia) i komunistyczny (Europa Środkowo – Wschodnia)⁶.

Ustanowione, przy udziale Związku Sowieckiego, władze komunistyczne w państwach satelickich zaczęły przeprowadzać zmiany systemowe zarówno ustrojowe, jak i gospodarcze. Zmiany bazowały na doświadczeniach i rozwiązaniach stosowanych w ZSRR. Podjęto działania systemowe obejmujące upaństwowienie przedsiębiorstw, majątku (nieruchomości) i wszelkich form działalności gospodarczej z odejściem od mechanizmu rynkowego w gospodarce. Próbowano kolektywizować rolnictwo na wzór sowiecki nazywając ten proces reformą rolną (przykład kolchozów i sowchozów).

System gospodarczy był postrzegany jako „jedno wielkie przedsiębiorstwo” podlegające centralnemu planowaniu i zarządzane przez samo mianującą się władzę nomenklatury partyjnej, często wykorzystującą środki przymusu. Gospodarka państw komunistycznych oparta była na następujących regułach:

- zasada społecznej własności;
- centralne planowanie procesów gospodarczych;
- zasada podziału według jakości i ilości pracy;
- zaspakajanie potrzeb jako cel gospodarowania (Polityka gospodarcza, 2004).

Wprowadzenie systemu państwowo – monopolistycznego spowodowało niesprawności gospodarcze. Obywatele państw bloku komunistycznego nie mieli motywacji do pracy. Dochód, który uzyskiwali z pracy nie był wymienialny na dobra konsumpcyjne. Nie można było zamienić dochodu na kapitał (służący inwestycjom), hamując oszczędzanie i inwestycje (Kornai, 1985).

Wymagano od społeczeństwa dużego wysiłku i dyscypliny przy realizacji ambitnych planów gospodarczych związanych z industrializacją. Pomimo początkowego wzrostu dochodu narodowego gospodarek centralnie planowanych nastąpiło zmniejszenie dynamiki gospodarki. Duże wyrzeczenia (związane ze standardem życia i konsumpcją) spotkały się z niezadowoleniem społecznym, pojawiły się duże koszty materialne i środowiskowe industrializacji (Polityka gospodarcza, 2006). W polityce państw komunistycznych priorytetem były cele militarne na które zorientowano większość zasobów i środków finansowych. Forsowna industrializacja negatywnie wpłynęła na warunki życia obywateli, którzy mieli problemy z dostępem do dóbr konsumpcyjnych.

W tabeli 2. przedstawiono wskaźniki wielkości dochodu na mieszkańca i średnioroczną dynamikę wzrostu dochodu w okresie 1950 – 1989 w wybranych państwach postkomunistycznych Europy Środkowo - Wschodniej.

⁵ W 1948 roku przywódca Jugosławii J. Bros Tito nie podporządkował się przywództwu ZSRR. Doszło do zerwania stosunków politycznych Jugosławii z ZSRR oraz państwami satelickimi.

⁶ System komunistyczny po II wojnie światowej działał również na innych kontynentach.

Tabela 2. Wielkość i dynamika dochodu na mieszkańca w Europie Środkowo – Wschodniej (państwa postkomunistyczne) w okresie 1950 – 1989 (USD międzynarodowe: Geary – Khamis, w cenach stałych w odniesieniu do 1990)

Kraj	PKB per capita 1950 (USD)	PKB per capita 1975 (USD)	PKB per capita 1989 (USD)	Średnioroczne tempo wzrostu dochodu w okre- sie 1950 – 1989 (%)
Bułgaria	1651	4100	5056	3
NRD	3146	8100	9679	3
Rumunia	1689	3600	4507	2.6
Litwa	2110	4600	5900	2.6
Estonia	2245	4800	6200	2.6
ZSRR	2834	5900	6950	2.5
Łotwa	2105	4500	5800	2.5
Węgry	2603	5400	6788	2.4
Polska	2459	5000	6055	2.3
Albania	1291	2100	2800	2.3
Białoruś	2114	4100	4900	2.2
Ukraina	1973	3600	4200	2.1
Mołdawia	1873	3300	3900	2
Jugosławia	2500	4700	6100	2
Czechosłowacja	3437	6400	7321	1.9

Źródło: opracowanie własne (Maddison, 2003).

W przedstawieniu danych z tabeli 2. analogicznie jak w przykładzie państw Europy Zachodniej wybrano 1950 i 1975 rok dla opisu wielkości dochodu na mieszkańca dla poszczególnych państw. Dodatkowo, zdecydowano się dodać 1989 rok, w którym rozpoczęły się zmiany systemowe w Polsce związane z upadkiem komunizmu w Europie Środkowo - Wschodniej. Trzeba zaznaczyć, że trudno jest oszacować wiarygodne dane gospodarcze dla państw w których funkcjonował komunizm. Totalitarna władza w tych krajach często modyfikowała dane dla celów propagandowych, czego wynikiem było przeszacowanie wskaźników gospodarczych. W przedstawionych państwach postkomunistycznych średnioroczne tempo wzrostu dochodu na mieszkańca wyniosło 2,4% i było niższe niż w Europie Zachodniej (3,6%) w latach 1950 - 1975. Ponadto, wielkość poziomu PKB per capita w poszczególnych krajach bloku wschodniego było mniejsze niż w państwach Europy Zachodniej w których funkcjonowała gospodarka rynkowa (tabela 1.).

Na omówione powyżej różnice PKB per capita między krajami kapitalistycznymi i komunistycznym w Europie miała wpływ sytuacja gospodarcza. W porównaniu do państw zachodnich wielkość użytego kapitału i materiałów do produkcji była wyższa niż w państwach zachodnich. Produktywność gospodarki sowieckiej była o połowę mniejsza od państw zachodnich. Jakość powstałej produkcji była niska przez funkcjonowanie monopolu państwowych. Materiały i surowce były często marnotrawione i tracone. Niedobory występujące w gospodarce skłaniały do ciągłych inwestycji i rozbudowy przedsiębiorstw państwowych, aby zwiększać produkcję. Poziom wartości dodanej przemysłu do całkowitej produkcji brutto był niższy od państw zachodnich. Problemem były przerosty zatrudnienia (Kaliński, 2009 oraz Maddison, 2006).

Podane czynniki musiały doprowadzić do załamania takiego systemu gospodarczego. Upadek systemu komunistycznego w Europie Środkowo – Wschodniej można wyjaśnić przez następujące uwarunkowania:

- niska efektywność mikroekonomiczna (funkcjonowanie przedsiębiorstw państwowych);
- „rozdęcie” wydatków militarnych trudnych do utrzymania przez system gospodarczy;
- wyczerpywanie możliwości wzrostu gospodarczego na bazie eksploatacji surowców naturalnych, któremu towarzyszył destruktywny wpływ na środowisko naturalne (Kaliński, 2009);
- problemy ze spłatą zadłużenia zagranicznego wobec państw zachodnich (kwestia szczególnie w przypadku niektórych państw komunistycznych np. Polski i Węgier).

Upadek komunizmu w latach 90. XX wieku stał się szansą na przeprowadzenie transformacji systemowej, która po przeorientowaniu gospodarek na wolny rynek umożliwiała nadrobienie zaległości rozwojowych. Zmiany systemowe stały się wyzwaniem dającym możliwość pokonania różnic w poziomie rozwoju gospodarczego między byłymi krajami bloku komunistycznego a państwami demokratycznymi z gospodarką wolnorynkową.

6. Obraz różnic gospodarczych w Europie

Przedstawione w poprzedniej części pracy kwestie związane z powstałym po II wojnie światowej podziałem Europy na blok państw komunistycznych i kapitalistycznych są częściowym wyjaśnieniem różnic gospodarczych w tym regionie. Uzupełnieniem wskazanych zagadnień będzie przegląd „szerszego” przedziału czasowego dla omawianej problematyki. W tabeli 3. przedstawiono sytuację gospodarczą Europy i innych kontynentów odwołując się do danych z okresu 1500 – 2001 (dane historyczne mają charakter szacunkowy wg. A. Maddisona). W podanych wskaźnikach ekonomicznych uwzględniono wybrane lata. W analizie wzięto pod uwagę PKB per capita oraz udział kontynentów w tworzeniu światowego PKB.

Tabela 3. PKB per capita i udziału w światowej gospodarce (wybrane lata w okresie 1500 – 2001)

Rok	1500	1600	1700	1820	1870	1913	1950	1973	1998	2001
PKB per capita w USD międzynarodowych										
Europa Zach.*	771	890	998	1204	1960	3458	4579	11416	17921	19256
Europa Wsch.**	496	548	606	683	937	1695	2111	4988	5461	6027
ZSRR***	499	552	610	688	943	1488	2841	6059	3893	4626
Państwa Zachodnie****	400	400	476	1202	2419	5233	9268	16179	26146	26943
Ameryka Łacińska	416	438	527	692	681	1481	2506	4504	5795	5811

Japonia	500	520	570	669	737	1387	1921	11434	20413	20683
Azja (bez Japonii)	572	575	571	577	550	658	634	1226	2936	3256
Afryka	414	422	421	420	500	637	894	1410	1368	1489
Świat	566	595	615	667	875	1525	2111	4091	5709	6049
Europa Zach.	17,8	19,8	21,9	23,0	33,0	33,0	26,2	25,6	20,6	20,3
Europa Wsch.	2,7	2,8	3,1	3,6	4,5	4,9	3,5	3,4	2,0	2,0
ZSRR	3,4	3,5	4,4	5,4	7,5	8,5	9,6	9,4	3,4	3,6
Państwa Zachodnie	0,5	0,3	0,2	1,9	10,0	21,3	30,7	25,3	25,1	24,6
Ameryka Łacińska	2,9	1,1	1,7	2,2	2,5	4,4	7,8	8,7	8,7	8,3
Japonia	3,1	2,9	4,1	3,0	2,3	2,6	3,0	7,8	7,7	7,1
Azja (bez Japonii)	61,9	62,5	57,7	56,4	36,1	22,3	15,4	16,4	29,5	30,9
Afryka	7,8	7,1	6,9	4,5	4,1	2,9	3,8	3,4	3,1	3,3
Świat	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie (A. Maddison, *Growth and Interaction in the World Economy, The Roots of Modernity*, The AEI Press, Washington D. C. 2005, A. Maddison, *The World Economy 1 – 2001 AD*, www.ggdc.net/maddison/ oraz A. Maddison, *The World Economy: Millennial Perspective*, www.ggdc.net/maddison/)

* Europa Zachodnia – Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Islandia, Italia, Luksemburg, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania

** Europa Wschodnia – Albania, Bułgaria, Czechosłowacja (Czechy i Słowacja), Jugosławia (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Słowenia), Polska, Rumunia, Węgry

*** ZSRR – Białoruś, Estonia, Litwa, Łotwa, Mołdawia, Ukraina (Europa), Federacja Rosyjska (Europa/Azja), Armenia, Azerbejdżan, Gruzja (Azja Zachodnia), Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan (Azja Centralna)

**** Państwa Zachodnie – USA, Kanada, Australia, Nowa Zelandia

Rozpatrując PKB per capita ustalono, że od 1500 roku dominującą pozycję uzyskala Europa Zachodnia wobec Azji. W Europie Zachodniej wskaźnik ten był wyższy od średniego poziomu na świecie. Europa Wschodnia oraz terytoria późniejszego ZSSR nie osiągały poziomu PKB per capita zbliżonego do Europy Zachodniej. Tendencja „oddalenia” poziomu PKB per capita Europy Zachodniej od Europy Wschodniej oraz obszarów ZSRR była obserwowana przez cały analizowany okres.

W przypadku Europy Wschodniej do 1700 roku poziom PKB per capita był niższy od średniej światowej. Jednak od 1820 roku wskazana tendencja uległa zmianie. Od 1998 do 2001

roku wskaźnik PKB per capita dla Europy Wschodniej ponownie był niższy w stosunku do poziomu światowego. Na obszarze późniejszego ZSRR nie było jednoznacznego trendu - do 1700 roku poziom PKB per capita był niższy od światowego, od 1820 do 1973 roku wyższy. W 1913 roku był zbliżony do średniego rejestrowanego na świecie. W okresie 1998 – 2001 poziom PKB per capita w tym regionie ustalił się poniżej poziomu światowego.

Od 1870 roku największy PKB per capita na świecie miały państwa zachodnie.

Rozpatrując udział poszczególnych regionów w tworzeniu światowego PKB również dostrzeżono różnice między Europą Zachodnią i Wschodnią. W Europie, udział części zachodniej przeważał nad Europą Wschodnią - tworzenie światowego PKB. Ten trend rejestrowany był w całym obserwowanym okresie. Od 1913 roku nastąpił spadek udziału Europy Zachodniej i Wschodniej w światowym PKB. W tym czasie państwa Europy Zachodniej miały kilkudziesięcioprocentowy lub kilkunastoprocentowy udział w światowym PKB (najwyższy 33%, najniższy 17,8%), podczas gdy kraje Europy Wschodniej kilkuprocentowy (najwyższy 4,9%, najniższy 2,0%). Od XX wieku nastąpił wzrost udziału państw zachodnich w tworzeniu światowego PKB. Na początku XXI wieku dominację w tworzeniu światowego PKB zachowała Azja (w tym osobno odnotowana Japonia) i kolejno: państwa zachodnie, Europa Zachodnia, Ameryka Łacińska, obszar byłej ZSRR, Afryka i Europa Wschodnia. W tabeli 4. przedstawiono zaktualizowane dane dotyczące PKB per capita i udziału w światowej gospodarce tylko dla państw Europy Zachodniej i Wschodniej.

Tabela 4. Gospodarka Europy Zachodniej i Wschodniej z uwzględnieniem PKB per capita (w cenach bieżących) i udziału w światowej gospodarce (w wybranych latach)

Rok	2005	2010	2015	2020	2021	2022
PKB per capita (USD)						
Europa Zach.	36915	44303	42126	46789	51905	49648
Europa Wsch.	5470	9734	8928	10769	12879	14331
Europa	22077	26956	25779	28119	32164	32001
Świat	7293	9541	10161	10905	12309	12647
Udział w światowym PKB (%)						
Europa Zach.	14,4	12,3	10,8	10,8	10,5	9,7
Europa Wsch.	3,4	4,3	3,5	3,7	3,8	4,1
Świat	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowania własne na podstawie National accounts, data.un.org.

Rozpatrując dane PKB per capita (w USD) oraz udział w światowej gospodarce (%) państw Europy Zachodniej i Wschodniej w wybranych latach XXI wieku potwierdzono różnicowanie pomiędzy wskazanymi regionami Europy. Posłużono się danymi obliczonymi na podstawie średniej dla wszystkich państw będących w części zachodniej i wschodniej Europy. Wzięto pod uwagę lata: 2005, 2010, 2015, 2020–22. Podane wskaźniki są uzupełnieniem i aktualizacją wskaźników z tabeli 3. PKB per capita (w USD) jest w państwach Europy Zachodniej kilkukrotnie wyższy od państw Europy Wschodniej – ok. 5 – 6 krotnie wyższy, w 2022 roku 3,5 krotnie (nastąpiło zmniejszenie różnicowań w ramach wielkości PKB per capita). W Europie Zachodniej występowały spadki wielkości tego wskaźnika. Natomiast w Europie Wschodniej wskazana wartość wzrastała, potwierdzając mechanizm konwergencji, czyli doganianie państw zachodnich przez wschodnie. Odnosząc PKB per capita do średniej wszystkich państw europejskich, który miał tendencję wzrostową, ponownie kraje zachodnie wykazywały większą a kraje wschodnie mniejszą wielkość tego wskaźnika. Zarówno Europa Zachodnia, jak i Wschodnia miały większy PKB per capita od poziomu światowego. Europa jako całość przewyższała średni PKB per capita świata w analizowanym okresie.

Biorąc pod uwagę udział w światowym PKB, Europa Zachodnia miała lepsze rezultaty od Europy Wschodniej. W przypadku Europy Zachodniej wskazana wielkość uległa obniżeniu z kilkunastu procent do poziomu blisko 10%. Natomiast w Europie Wschodniej udział w światowym PKB zwiększył się od przeszło 3% do 4%. Ponownie nastąpiło zjawisko doganiania Europy Zachodniej przez państwa z Europy Wschodniej.

Wydaje się, że przewaga gospodarcza państw zachodnich nad wschodnimi w Europie, pomimo tendencji zmniejszania tego dystansu, może wynikać z uwarunkowań gospodarczo – politycznych powstałych w przeszłości. Podane spostrzeżenie oparte jest na identyfikacji następujących czynników: „wczesny” wybór ścieżki industrializacji w okresie rewolucji przemysłowej, przyjęcie założeń rynkowych w gospodarce, reformy społeczne związane z odejściem od feudalizmu oraz przywróceniem wolności osobistej, upadek struktury hierarchii stanów społecznych, funkcjonowanie lub nie systemu komunistycznego w danym państwie. Brak reakcji na zmiany społeczne, polityczne i gospodarcze może powodować negatywne efekty dla potencjału rozwojowego państw, które nie zwracają uwagi na pojawiające się zmiany. Trudno jest później nadrobić zaniechania, które mogły sprzyjać rozwojowi gospodarczemu.

Zakończenie

Rozpatrując początek dominacji gospodarczej kontynentu europejskiego (ok. 1500 roku) zaobserwowano większy udział państw zachodnich w rozwoju gospodarczym tego kontynentu. Na przewagę gospodarczą państw zachodnich wskazują m. in. dane dotyczące zamożności mieszkańców tego regionu jak PKB per capita oraz udział w tworzeniu światowego PKB.

Od 1500 roku niektóre kraje Europy Zachodniej w wyniku odkryć geograficznych pozyskały nowe terytoria (kolonie), jednak nie we wszystkich państwach miało to pozytywne oddziaływanie na gospodarkę. Największym beneficjentem tej sytuacji była Wielka Brytania. Czynnikiem sukcesu gospodarczego tego kraju i Niderlandów (najbardziej rozwiniętego gospodarczo i cywilizacyjnie kraju europejskiego końca średniowiecza) były: duży poziom urbanizacji z działającymi samorządami miejskimi, porty morskie i związany z tym udział w światowej wymianie handlowej, swobody obywatelskie (odchodzenie od systemu feudalnego i poddań-

stwa), lepsze wykształcenie społeczeństwa, stosowanie systemu parlamentarnego w polityce, zmiany religijne wspierające postęp i gospodarkę (protestantyzm), akumulacja kapitału, industrializacja przy zmniejszeniu roli rolnictwa w gospodarce z jednoczesnymi zmianami strukturalnymi zwiększającymi wydajność tego sektora oraz pojawienie się instytucji finansowych.

Rewolucja przemysłowa, która rozpoczęła się w drugiej połowie XVIII wieku, obejmująca uprzemysłowienie, liberalizm, powstanie wolnego rynku związana była z Europą Zachodnią. Kraje europejskie uczestniczące w rewolucji przemysłowej zbudowały podstawy sukcesu gospodarczego (bogactwa społeczeństwa) i w przyszłości będą stanowić o różnicach gospodarczych między krajami europejskimi. W Europie Wschodniej zmiany następowały wolno bądź ich zaniechano co spowodowało peryferyzację tego regionu wobec państw Europy Zachodniej (np. biorąc pod uwagę dochody mieszkańców). Im szybciej następowały zmiany związane z rewolucją przemysłową bądź sprawnej nadrabiano opóźnienia tym efektywniej rozwijała się gospodarka danego kraju. Rozwój przemysłu w XIX wieku stał się podstawą sukcesu rozwojowego poszczególnych państw i wzmacniał ich potencjał gospodarczy.

XIX wiek stał się ważnym etapem rozwoju gospodarki globalnej. Stopień zaawansowania industrializacji w poszczególnych krajach wyznaczał sukcesy rozwojowe w XX wieku. Zbudowanie silnych fundamentów gospodarczych w XIX wieku często przesądzało o późniejszych sukcesach lub porażkach rozwojowych. Powstałe wzorce industrializacji (Wielka Brytania), stały się wyznacznikiem i przykładem dla państw chcących rozwijać się w nowych warunkach gospodarczych.

Różne było natężenie dysproporcji dochodowych w Europie oraz Europy wobec innych kontynentów. Zwykle dochody mieszkańców Europy Zachodniej były wyższe od mieszkańców Europy Wschodniej (w całym analizowanym okresie). Dochody mieszkańców Europy były zwykle większe od średniego poziomu dochodów rejestrowanego na świecie.

Sytuacja różnic gospodarczych między państwami europejskimi zmieniała się w wyniku między innymi: wojen, polityki redystrybucyjnej sektora publicznego w poszczególnych krajach, pojawienia się wymuszonego przez Związek Sowiecki systemu komunistycznego po II wojnie światowej w krajach Europy Środkowo – Wschodniej (przyjęcie zasad gospodarki centralnie – planowanej). Wskazane sytuacje utrzymywały zróżnicowanie gospodarcze między państwami Europy Zachodniej i Wschodniej. Ilustracją tego zjawiska jest analiza wielkości PKB per capita oraz udziału państw w tworzeniu światowego PKB. Należy zauważyć, że integracja gospodarcza państw Europy Wschodniej z krajami zachodnimi przyczynia się do zmniejszenia zróżnicowań gospodarczych w Europie.

Bibliografia

- Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. (2005). *The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Growth*, „American Economic Review”, 95.
- Alfani G. (2021). *Economic Inequality in Preindustrial Times: Europe and Beyond*, „Journal of Economic Literature”, 55(1). <https://doi.org/10.1257/jel/20191449>
- Allen, R. C. (2000). *Economic Structure and Agricultural Productivity in Europe, 1300-1800*. „European Review of Economic History”, 3.
- Allen, R. C. (2001). *The Great Divergence in European Wages and Prices From the Middle Ages to the First World War*. „Explorations in Economic History”, 38.
- Atkinson A., Piketty T. (2007). *Top Incomes over the Twentieth Century: a Contrast between Continental European and English – Speaking Countries*. OUP.
- Atkinson B. A., Piketty T., Saez E. (2011). *Top Incomes in the Long Run of History*. „Journal of Economic Literature”, 49(1).
- Bairoch P. *PKB w USD z 1960 roku*. i.redd.it, faktopedia.pl HW5.PL

- Boix C. (2010). *Origins and Persistence of Economic Inequality*. „Annual Review of Political Science”, 13.
- Braudel F. (1992). *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm*. Warszawa: PWN.
- Cameron R., Neal L. (2004). *Historia gospodarcza świata*. Warszawa: Wyd. Książka i Wiedza.
- Chancel L., Piketty T. (2021). *Global Income Inequality, 1820-2020: The Persistence and Mutation of Extreme Inequality*. „Journal of Economic Literature”. LIX (March).
- Broadberry S. N., Campbell B., Klein A., Overton M., Van Leeuwen B. (2015). *British Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ciepielewski J., Kostrowicki I., Landau Z., Tomaszewski J. (1987). *Dzieje gospodarcze świata do roku 1980*. Warszawa: PWE.
- Coleman D. C. (1977). *The Economy of England, 1450 – 1750*. New York: Oxford University Press.
- Cywiński H. (1961). *Życie pieniądza*. Warszawa: PWN.
- Ćwiklińskiego H. (red.) (2004). *Polityka gospodarcza*. Gdańsk: Wyd. UG.
- De Pleijt A. M., Van Zanden J. L. (2016). *Accounting for the „Little Divergence”: What Drove Economic Growth in Pre-Industrial Europe, 1300-1800?* „European Review of Economic History”, 20. Oxford University Press. doi:10.1093/ereh/hew013
- De Vries J., Van Der Woude A. (1997). *The First Modern Economy: Success, failure and Perseverance of the Dutch Economy 1500 – 1815*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody J. (2006). *Kapitalizm i nowoczesność. Islam, Chiny, Indie a narodziny Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- HW5.PL
- Israel J. (1995). *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness and Fall, 1477-1806*. London: Clarendon Press.
- Kaliński J. (2004). *Historia gospodarcza XIX i XX wieku* (s. 29). Warszawa: PWE.
- Kaliński J. (2009). *Gospodarka realnego socjalizmu a światowy cykl koniunkturalny*. „Gospodarka Narodowa” 10.
- Kennedy P. (1994). *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek*. Warszawa: Wyd. KiW.
- Kindleberger Ch. P. (1996). *World Economic Primacy: 1500 – 1990*. New York: Oxford University Press.
- Konopczyński D. (1985). *Dzieje Polski nowożytnej*. T. I – II. Warszawa: PWN (reedycja z 1936).
- Kornai J. (1985). *Niedobór w gospodarce*. Warszawa: PWE.
- Kuznets S. (1955). *Economic Growth and Income Inequality*. „American Economic Review”, 45(1).
- Maddison A. (1966). *Economic Growth in the West: Comparative Experience in Europe and North America*. New York: Routledge.
- Maddison A. (2005). *Growth and Interaction in the World Economy, The Roots of Modernity*. Washington D. C: The AEI Press.
- Maddison A. (2006). *The World Economy, Historical Statistics*. Paris: Development Centre Studies. OECD Publishing.
- Maddison A. *The World Economy 1 – 2001 AD*. Pozyskano z: www.ggdc.net/maddison/
- Maddison A. *The World Economy: Millennial Perspective*. Pozyskano z: www.ggdc.net/maddison/
- Morawetz D. (1978). *Twenty – Five Years of Economic Development 1950 to 1975*. Baltimore: WB.

- Morawski W. (2007). *Historia finansowa XX wieku, dekada 1950 – 1959*. „Gazeta Bankowa” 17.
- National accounts. Pozyskano z: data.un.org
- Nef J. U. (1934). *The Progress of Technology and The Growth of Large – Scale in Great Britain 1540-1640*. London: Economic History Review.
- Roztworowski E. (2004). *Historia powszechna, wiek XVIII*. Warszawa: PWN.
- Ryckbosch W. (2015). *Economic Inequality and Growth Before the Industrial Revolution: the Case of Low Countries (Fourteenth to Nineteenth Centuries)*. „European Review of Economic History”, 20. Oxford University Press. doi:10.1093/ereh/hev018
- Solarz M. W. (2010). *Stosunki Północ-Południe w perspektywie historycznej*. [w:] A. Bąkiewicz, U. Żuławska (red.), *Rozwój w dobie globalizacji*, Warszawa: PWE.
- Trevelyan G. M. (1965). *Historia Anglii*. Warszawa: PWN.
- Winiarski B. (red.) (2006). *Polityka gospodarcza*. Warszawa: PWN.
- Wójcik Z. (2004). *Historia powszechna wiek XVI-XVII*. Warszawa: PWN.

ECONOMICALLY DIVERSE EUROPE – HISTORICAL CONTEXT

Abstract

Purpose. European countries are economically diverse, taking into account such values as the level of GDP, GDP per capita, share in world GDP. Understanding the causes of economic differences that influenced this situation became the aim of the work. The factor analyzed was the economic history of Europe since 1500, with particular attention paid to the so-called industrial revolution and the division of Europe into two hostile blocs after World War II (capitalist and communist). The hypothesis was accepted that historical conditions (political, social and economic) influenced the subsequent economic position of individual countries.

Methodology. Review and systematization of literature on the economic history of Europe. Analysis of the trend in the economic situation of European countries based on GDP per capita and share in the world economy. Critical analysis of the causes of economic disparities in Europe based on historical events.

Findings. The social, economic and political changes that began at the end of the Middle Ages contributed to the diversification of the economic development of Europe. Conditions such as: departure from serfdom, feudalism, absolutism of power, the emergence of municipal governments, economic freedom, industrialization (industrial revolution of the 19th century), technological innovations and the foundations of a market economy resulted in a clear division into Western and Eastern Europe. Countries representing Western Europe mostly used and adopted the given conditions. The functioning of the communist system in Central and Eastern Europe perpetuated the above-mentioned division. The effects of the indicated factors are noticed today (the second decade of the 21st century), e.g. in the context of GDP per capita.

Keywords: GDP per capita, economic differences, economic history, European countries.

JEL classification: N13, N14, P51, F00, O47, O52.

Andrzej Paczoski
Katedra Polityki Gospodarczej Wydział Ekonomiczny UG
Ul. Armii Krajowej 119, 81-824 Sopot
andrzej.paczoski@ug.edu.pl